

БАТЛАН ХАМГААЛАХ БОЛОВСРОЛЫН СУРГАХ ЗҮЙ БА СЭТГЭЛ ЗҮЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Я.Ариунболд

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн
Хилийн албаны удирдлага,
стратегийн профессорын багийн
профессор, хурандаа

Товч агуулга: Эх орон, үндэс угсаагаа тэргүүн зэрэгт тавьж, түүнийг хайрлах, хамгаалах ухамсар санаачилгатай монгол хүнийг үе шаттайгаар төлөвшүүлэн бэлтгэх нь төрөөс боловсролоор дамжуулан ард иргэдээ соён гэгээрүүлэх үйл явц хэмээн ойлгож, энэхүү үйл хэргийг "Батлан хамгаалах боловсрол" гэсэн нэгдмэл тогтолцоогоор дамжуулан хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэн батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй болон сэтгэл зүйн үндсийг сурган хүмүүжүүлэх ухаан, цэргийн удирдахуйн ухаан, сэтгэл судлалын ухааны уулзвар зааг дээр судлан тодорхойлсныг өгүүлэлд товчлон авч үзэв.

Түлхүүр үгс: Батлан хамгаалах боловсрол, цэргийн сэтгэл зүй, батлан хамгаалах нэгдмэл тогтолцоо, цэргийн анги, салбар, цэргийн сургалт.

Оршил

Боловсрол нь нийгмийн хөгжил, хүмүүсийн оюуны хэрэгцээтэй уялдан байнга хөгжиж байдаг нарийн нийлмэл тогтолцоо бүхий үйл явц юм. Шинэ зууны хөгжлийн хөдөлгөгч хүчин зүйл нь нийгмийн иргэн төлөвшүүлэх боловсрол, түүний агуулга болон арга зүйтэй салшгүй холбоотой. Орчин үед боловсролыг сургуулийн хүрээнд биш жинхэнэ хүн төлөвшүүлэх нийгмийн хүрээгээр нь ойлгож түүнд шинэ байдлаар хандаж, өргөн утгатай томъёолох хэрэгцээ шаардлага бий болсон.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсэг батлан хамгаалах бодлого, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх нь Зэвсэгт хүчний цэргийн алба хаагчид болон иргэдийн боловсрол, хүмүүжил төлөвшлөөс шууд хамаарч байдаг. Өнөө үед улс орны батлан хамгаалах хүч чадавхад нөлөөлж байдаг үндсэн хүчин зүйлүүдийн нэг цэрэг, батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын чиглэлийн боловсролыг нэгдсэн тогтолцоонд оруулан боловсронгуй болгож, түүний чанар, үр дүнг дээшлүүлэх явдал тулгамдсан зорилт болж байна.

Батлан хамгаалах боловсрол нь иргэдэд цэргийн боловсрол, эх оронч хүмүүжил олгох, аюулгүй амьдрах арга ухаанд сургах, батлан

хамгаалах болон зэвсэгт хүчнийг мэргэжлийн бие бүрэлдэхүүнээр нөхөн хангах, цэргийн дайчилгааны нөөцийн бие бүрэлдэхүүнийг сургаж бэлтгэх, төрийн албан хаагчдад аюулгүй байдал, цэрэг стратегийн мэдлэг, чадвар эзэмшүүлэхэд чиглэсэн олон түвшинтэй, шаталсан үйл ажиллагаа юм. Энэхүү үйл ажиллагааг “Батлан хамгаалах боловсрол” гэсэн нэгдмэл тогтолцоогоор хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэж, батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй ба сэтгэлзүйн зарим асуудлыг боловсруулсан харьцуулсан.

Батлан хамгаалах боловсролыг өргөн утгаар нь “Хүн төрөлхтний цэргийн эрдэм, амьдрах ухаан, соёлыг нэг үеэс нөгөө үед өвлүүлэн дамжуулах хэрэгсэл” гэж тодорхойлж болох юм. Батлан хамгаалах боловсролын судалгааны гол асуудал бол үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, батлан хамгаалах бодлогыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр цэргийн эрдэм, аюулгүй амьдрах арга ухаанд суралцсан монгол хүний үнэт чанар, соёлыг хөгжүүлэх чадвартай, эх орон үндэс угсаагаа эрхэмлэн дээдлэх үзэл санаа баттай тогтсон ухамсартай монгол хүнийг нийгэмд төлөвшүүлэн бэлтгэхэд чиглэгдэнэ.

Нэг: Батлан хамгаалах боловсролын сургах зүйн үндэс

Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, батлан хамгаалах зорилтоо шийдвэрлэхэд монголчууд бидний оюун санааны чадавх буюу эх оронч үндэсний үзэл, ёс суртахууны чанар, үндэсний эв нэгдлийн асуудал ямар ч үед чухал ач холбогдолтой байдаг. Энэ талаар судлаач Б.Шагдар “Монголчууд нэн эрт үеэс эх орноо батлан хамгаалж, өөрийнхөө аюулгүй байдлыг хангаж ирсэн түүхэн уламжлалтай ард түмэн билээ. Энэ нь тоогоор хэдий цөөн ч гайхалтай өндөр хөгжсөн цэргийн урлаг, стратеги-тактикийн цагийн байдлыг зөв үнэлэн тогтоох чадвар, улс орон, газар нутгийнхаа талаарх гүн гүнзгий мэдлэгтэй нь зайлшгүй холбоотой” гэжээ. ЗХЖШ-ын дарга, хошууч генерал Д.Ганзориг “Цэрэг хүний үндсэн хөдөлмөр бол сургалт бэлтгэл бөгөөд энэхүү хөдөлмөр нь цэргийн алба хаагчийн хөгжих, мэргэших хэрэгцээг хангахад чиглэгдэх ёстой”² гэж Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүнд илгээх захидалдаа онцлон тэмдэглэсэн байна.

Ийнхүү Монгол Улсын аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлого, орчин үеийн Зэвсэгт хүчний үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хүч хэрэгсэл нь батлан хамгаалах боловсрол, түүний олон талт үйл явц гэж үзэх үндэслэлтэй. Батлан хамгаалах боловсрол судлалд бие хүнийг төлөвшүүлэх онол, арга зүйн асуудал, ерөнхий ба хичээлийн сургах зүйн асуудал чухал байр суурийг эзэлдэг. Энэ салбар ухаан нь улс орноо батлан хамгаалах чадвар бүхий монгол хүний хөгжин төлөвших зүй тогтлыг судалж, хүний төлөвшлийн тулгуур багана болсон олны ашиг тус (улс, нийгэм)-ыг эрхэмлэсэн ёс суртахуун (моральность хандлагатай) ,

амьдрах ухаан, сэтгэл зүй, бие бялдрын хүмүүжил, соёлыг эзэмшүүлэх ажлын зорилго, агуулга, арга зүйг авч үзнэ. Өөрөөр хэлбэл, батлан хамгаалах боловсролын судлах зүйлүүд нь цэргийн алба хаагчид, иргэдийг эх орноо батлан хамгаалахад бэлтгэх сургалт, хүмүүжлийн үйл ажиллагаа (суралцагчдын сэтгэл зүйд зорилго, чиглэлтэйгээр нөлөөлөх), түүний зүй тогтлууд болно.

Хүмүүжил гэдэг нь цэргийн алба хаагч болон иргэнийг төлөвшүүлэх тодорхой зорилготой үйл ажиллагаа бөгөөд хүн төрөлхтний амьдрах ухаан, урлаг соёлын нөлөөллийг өөртөө багтаасан хүний хувийн чанар бүрэлдэх үйл явц юм. Тухайлбал, хүмүүжил нь аливаа зүйлд хандах шинжлэх ухаанч хандлага, ёс суртахууны эрхэм чанар, цэргийн болон мэргэжлийн өндөр түвшин, бие бялдрын хөгжлийг төлөвшүүлэх зорилгоор цэрэг дайчид, иргэдийн ухамсар, сэтгэл санаанд сурган сэтгэл зүйн үүднээс нөлөөлөх үйл явц юм.

Залуучуудад цэрэг, эх оронч хүмүүжил олгох, эх орноо батлан хамгаалах үйл хэрэгт иргэн бүрийн оролцоог хангахын тулд ард түмэн үр хүүхдээ хүмүүжүүлж ирсэн уламжлалт арга барилд тулгуурлана. Хүн бол бие, оюун ухааны нэгдэл учраас биеийн боловсрол, оюуны боловсрол хоёр салшгүй холбоотой, нэг нь нөгөөтэйгөө харилцан шүтэлцсэн шинжтэй боловч манай уламжлалт ухаанд биеийн боловсрол буюу бие махбодын өсөлт, чийрэгжилт, биеийн хүчийг тэргүүн зэрэгт тавьж иржээ. Хүүхдэд багаас нь практик үйл, туршлагын мэдлэг, амьдрал, хөдөлмөрийн явцад олгож, биед нь тамир тэнхээ суулгахыг "Эрүүл биед саруул ухаан оршино", "Дайнд баатар далайд усч", "Ажил хийвэл ам тосдоно", "Гарын дүйтэй болгох" гэсэн онч мэргэн үгээр илэрхийлсэн нь биеийн тамир тэнхээ буюу бие махбодын эрүүл чийргийг эрхэмд үзсэн сэтгэлгээ юм. Биед тамир тэнхээ суухыг дагаад ухаан билэг нээгдэх бөгөөд улмаар ухаанаар өөрийгөө удирдан хөгжүүлж "Би" гэдгээ мэдэхтэйгээ болох нь монголчуудын уламжлалт хүмүүжлийн гол үзэл баримтлал байжээ.

Ерөнхий сургах зүйгээр сургалтын агуулга, арга зүй, зохион байгуулалтын хэлбэр, түүний мөн чанарыг тайлбарлана. Батлан хамгаалах боловсролын үндсэн агуулгыг үе шат бүрээр томъёолж, тэдгээрийг эзэмших түвшин түүнд тавих шаардлагыг нарийн тодорхойлж өгнө. Батлан хамгаалах боловсролын тогтолцоо, үзэл баримтлал үүсэн бий болох үндсэн нөхцөл нь боловсрол олгох сургалтын хөтөлбөрүүд, түүний агуулгаас ихээхэн хамааралтай билээ. Хүн төрөлхтөн олон зууны турш хуримтлуулсан оюуны болон материаллаг өв баялгаасаа хойч үедээ сургалтын агуулгаар дамжуулан өвлүүлэн үлдээсээр иржээ.

Аливаа сургалтын агуулгыг тодорхойлон тогтоохын тулд тухайн шинжлэх ухааны түвшин, нийгмийн хэрэгцээ шаардлага, суралцагчдын

сурах чадвар, сургалт явуулах багш нараа бэлтгэсэн байдал, олон улсын жишиг болон сургалтын агуулгыг боловсронгуй болгоход баримтлах зарчмуудыг харгалзан үзэх шаардлагатай юм. Сургалтын зарчмыг янз бүрээр авч үзэх боловч ихэвчлэн хичээл сургалтад тавигдах шаардлагуудын цогц гэж үздэг. Зарчим нь юмс үзэгдэл, ухагдахууны мөн чанарыг шинжлэх ухааны үүднээс тодорхойлон тогтоохын үндэс болдог. Шинжлэх ухааны гол зарчим бол тухайн ойлголт, ухагдахууны ерөнхий агуулгыг урьдчилан зөв харж тогтооход чиглэж байх учиртай.

Хөрш орнууд аюулгүй байдал, цэргийн мэргэжлийн боловсрол, сургалтын чанар, үр дүндээ ихээхэн анхаарах боллоо. ОХУ-ын Зэвсэгт хүчний сургалтын зарчмууд “Сайтар сургаж бэлтгэгдсэн цэргийн мэргэжилтэн нь...тавигдаж буй цаг үеийн шаардлага, хэрэгцээнд нийцсэн, ирээдүй рүү хандсан байх хэрэгтэй” гэсэн үзэл санааг удирдлага болгон шинэчлэгдэж эхэлсэн. БНХАУ-ын “Улсын батлан хамгаалах боловсролын тухай хууль”-д батлан хамгаалах боловсрол олгох зарчмын онцлогийг үе үеийн удирдагч, манлайлагчдын явуулсан батлан хамгаалах үзэл санаагаар баяжуулж, бүх нийтэд улс орноо хамгаалахын чухлыг ойлгуулж, байнга сайжруулж байх тухай зааж, улсын байгууллага, төрийн албанд ажиллах иргэнийг зөвхөн батлан хамгаалах боловсролоор дамжуулан бэлтгэдэг санаагаа улам баталгаажуулсан байна.

Батлан хамгаалах нь цэргийн шинжлэх ухаан, аюулгүй байдал судлалыг өөртөө агуулсан судлагдахуун харин боловсролын онол тэр дундаа сурган хүмүүжүүлэх ухаан нь бусад шинжлэх ухааны ойлголтуудыг багтаадаг тул батлан хамгаалах боловсрол нь нэлээд өвөрмөц байдлаар илрэх хандлагатай. Орчин үед цэргийн боловсролын сургуулийн хүрээнд биш жинхэнэ эх оронч сэтгэлгээтэй хүн төлөвшүүлэх нийгмийн хүрээгээр нь ойлгож, системчлэн шинжлэх ухааны түвшинд авч үзэх, боловсролын зүй тогтлыг тайлбарлах шинжлэх ухааны шинэ зарчим бий болгохыг шаардаж байна.

Хоёр: Батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйн үндэс

Батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйн асуудал нь цэргийн алба хаагчид, хүүхэд залуучуудыг эх орноо батлан хамгаалахад сургаж бэлтгэх сургалт, хүмүүжлийн үйл ажиллагааны агуулга, арга хэлбэрийг тэдний нас бие, сэтгэцийн хөгжлийн түвшинд зохицуулан явуулах ажлын сэтгэл зүйн үндсийг судлахад гол анхаарлаа хандуулна.

Сэтгэл зүйн боловсрол нь байгаль дэлхий, эх орон, элгэн саднаа хайрлах, хамгаалах зэргээр оршин байгаа ахуй руу ханддаг тул залуу үеийн хүмүүжил боловсролд ач тусаа өгсөөр ирсэн. Гэтэл улам бүр хувьсан өөрчлөгдөж буй эрин үед уламжлалт ахуйгаас холдож байгаа нөхцөлд энэхүү хүмүүжил боловсролыг зайлшгүй албан ёсоор олгохоос өөр аргагүй байгаа нь нэгэнт тодорхой болжээ.

Сэтгэл зүйн асуудал батлан хамгаалах боловсролд чухал. Ирээдүйд улс орноо авч явах, эх орон, ард түмнийхээ язгуур эрх ашгийн төлөө хоёргүй сэтгэлээр хүчин зүтгэх залуу үеийн цэрэг эх оронч үзэл, сэтгэхүйг нь илүү бадрааж, зоригжуулж өгөх үүрэгтэй. Монгол хүн гэсэн бахархал, мэдрэмжийг батлан хамгаалах боловсрол олгох ёстой хэмээн үзэж байна.

Хүний сэтгэл зүйд чухал нөлөөлж байдаг маш хүчтэй зүйл бол мэдрэмж юм. Хүмүүний мөн чанар, өвөрмөц шинжийг мэдрэмжтэй холбон үздэг сэтгэл судлалыг үндэслэгчийн хувьд С.Л.Рубинштейн "Хүний мэдрэмжүүд бол байгалийн хамгийн яруу илэрхийлэл бөгөөд хүний жинхэнэ мэдрэмжээс урган гардаг сэтгэл догдлуулам тэр татах хүч чухамхүү үүнтэй л холбоотой" гэжээ. "Монголын сурган хүмүүжүүлэх уламжлалын дагуу сургах ёсон нь хөвгүүдийн сэцэн мунхаг хийгээд чийрэг буурай ба хурц хийгээд мохоо хийгээд чадалтай үхээнц, жич түүний авьяасыг шинжлэн савыг үзэж сургаваас зохимуй хэмээсэн аж сэтгэлгээтэй нийцнэ" . Эндээс харахад боловсролыг нийтээр хавтгайруулан нэг хэв загвараар олгох гэж зүтгэх нь нэгэнт өнгөрсөн бөгөөд хүүхэд бүрийн сэтгэл зүйн хэв шинж мэдрэмж дээр тулгуурлан хүмүүжил боловсролыг олгох, монгол хүнийг бэлтгэх шинэ загвар боловсруулах хэрэгтэй болж байна. Өөрөөр хэлбэл, мэдээлэл технологийн эрин зуунд монгол хүнийг бэлтгэх батлан хамгаалах боловсролын нээлттэй олон загварт тогтолцоо хэрэгтэй гэсэн үг.

Монголчууд хүний оюун ухаан, бие махбодыг сэтгэл нь удирддаг гэж үздэг бөгөөд Чингис хаан нэгэнтээ "Хүний сэтгэлийг эзэмдвээс бие хааш одох" хэмээн айлджээ. Сэтгэлийн гол цөм нь сэтгэхүй юм. Сэтгэхүй бол хүний уураг тархины үйл ажиллагааны хамгийн дээд хөгжингүй хэлбэр мөн. Өөрөөр хэлбэл, хүн сэтгэж танин мэдсэн зүйлээ дахин тархиндаа боловсруулж, өөрөө болон бусдад итгэл үнэмшил төрүүлэхүйц мэдлэг гэгчийг үйлдвэрлэн энэхүү мэдлэг нь хүнд шингэснээр тухайн хүний үзэл санаа, итгэл үнэмшил болж тогтдог. Хүн бүрийн үзэл санаа хуримтлагдан нийгэмд тухайн ард түмний өвөрмөц сэтгэлгээний хэв маяг, онцлог бий болж энэ нь хүнд өөрийгөө нэг улс үндэстний хэсэг гэсэн мэдрэмжийг хүчтэй төрүүлдэг байна. Ийнхүү монгол хүний мэдрэмжийг чухалд авч үздэг шинж чанарыг батлан хамгаалах боловсролын сэтгэл зүйд авч үзэх боломжтой юм.

"Хүний сэтгэж танин мэдэх үйл ажиллагааны анхдагч хэлбэр буюу түгээмэл арга нь ажиглах арга бөгөөд энэ аргын сэтгэл зүйн үндэс нь ажигч гярхай чанар болно. Ажиглах чадвар нь монгол ахуй амьдрал, аж төрөх хэвшлээс үүдэлтэй ажиллах, хөдөлмөрлөх хэрэгцээнээс үүссэн сэтгэхүйн үйлийн анхдагч арга юм. Ажиглах явцад нэгийг нөгөөгөөс ялгах, тодруулах, хооронд нь жиших харьцуулах зэрэг оюуны үйлдлүүдийг

хийдгээрээ онцлог ач холбогдолтой" . Иймээс батлан хамгаалах боловсролын олон талт асуудлыг монгол хүнд илүүтэй хөгжсөн сэтгэхүйн энэ чадварт суурилан шийдэх нь зохистой бөгөөд бүтээлч байж болох юм. Монгол хүн ямар онцлогтойг судлан үзэж бие махбод, сэтгэл зүйн хэв шинжид ямар хүмүүжил боловсролын тогтолцоо тохирохыг үндэстэй тогтоох шаардлагатай.

Монгол хүний сэтгэхүйн онцлогийг логикийн зарим мөрдөлгөөнөөс гаргаж болох юм. Логик мөрдөлгөөний хуулиуд дотроос дедукцэд буюу ерөнхийгөөс тусгай руу чиглүүлж оюун дүгнэлт хийх чадвар сайн байдаг нь монгол хүний байгалийн нэгэн онцлог шинж юм. Тухайлбал, монголчууд дээрээс доош тэрлэсэн унаган бичигтэйгээс гадна жилийн дотор сар, өдрийг багтаан ерөнхийгөөс тусгай хэсэгт шилжүүлэн ярьж, бичдэг нь дээрх санааг тодотгох нэгэн баримт болж байна. Өрнөдийнхөн хэсгээс ерөнхийд чиглэсэн индукц гаргалгааг зонхилон хэрэглэдэг бөгөөд манай улсын боловсрол яг ийм зарчмаар зохиогдсон хичээлийн агуулга үзэж, сурах бичиг гарын авлага ашиглаж ирсэн байдаг.

Дээрх онцлогуудыг харгалзан батлан хамгаалах боловсролын тогтолцоогоор цэргийн алба хаагч, оюутан сонсогч, иргэдэд өгөх мэдээллийн хэмжээг нягтруулж, сургалтын агуулгыг ерөнхийлөн багцлах зүй ёсны шаардлага тавигдаж болох юм. Тухайлбал, аль ч шатны батлан хамгаалах боловсролын агуулгыг хөндлөн ба босоо чиглэлээр нэгээс нөгөө нь урган гарахуйцаар учир зүйн эрэмбэд оруулж хөлгөн мэдээллийн маягаар оновчтой цомхон болгох хувилбарыг боловсруулах нь зүйтэй юм.

Ийм зарчмаар боловсруулсан дидактик нь монгол хүний сурах байгалийн онцлогт сайн тохирч улмаар сурах, сургах үйл ажиллагааг хамтын бүтээлч хөдөлмөр болгож, шинэ зууны иргэдийн зайлшгүй эзэмших чадварууд (аливаа асуудлын учрыг олдог, зөв шийдвэр гаргаж чаддаг, хамтран ажиллах чадвар, харилцааны чадвар)-ыг хялбар олгох боломжийг бүрдүүлнэ. Нөгөө талаас дур мэдэн хичээлийн тоо, цагийг нэмэгдүүлдэг үр ашиг багатай, идэвхгүй арга барилаас салж, мэдээлэл боловсруулах дэвшилтэт аргыг хэрэглэн сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг төгөлдөржүүлэх боломжтой.

Санал дүгнэлт

Батлан хамгаалах боловсролын сургах зүй ба сэтгэл зүйн зарим асуудлаас нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдлыг тодруулан авч үзвэл:

1. Батлан хамгаалах боловсролын нийгмийн үүрэг нь Монгол Улсын иргэнийг эх орон, төр, ард түмнээ дээдлэн хүндэтгэх, газар нутаг, байгаль дэлхийгээ хайрлах, үндэс угсаа, түүх, соёл иргэншил, үнэт зүйлсээрээ бахархах эх оронч үзэл бодол, итгэл үнэмшлээр хүмүүжүүлж, улс орныхоо

тусгаар тогтнолын баталгааг нэмэгдүүлж, тогтвортой хөгжлийг хангах үйл явцад чиглэгдэнэ.

2. Батлан хамгаалах боловсрол нь хүн амын доторх бүлэг нийтлэгийн нийгмийн ялгааг багасгах, үндэсний тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлын баталгаа болох, нийгмийн харилцааг боловсронгуй болгох зэрэгт шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэнэ.

3. Монгол орны түүх, соёлын онцлог, үндэсний өв уламжлал, цэрэг эх оронч сэтгэлгээ, өнөөгийн нийгэм эдийн засгийн хөгжил, боловсролын гүйцэтгэх үүрэг зориулалтаас үзэхэд бие хүнийг нийгмийн иргэн болгон төлөвшүүлэх нарийн төвөгтэй үйл явцыг судалдаг батлан хамгаалах боловсрол нь цэргийн ухааны нэгэн хэсэг мөн болохын хувьд улс орны хөгжил, түүнтэй зэрэгцэн өөрчлөгдөн шинэчлэгдэж эхэлсэн.

4. Батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын мэдлэг, ур чадварыг эзэмшсэнээр хувь хүний авьяас чадвар хөгжих, зан суртахуун, үзэл бодол төлөвших, нийгмийн харилцаанд оролцох, өрх гэрээ төвхнүүлэх, аюулгүй амьдрах зэрэг боломжууд нэмэгдэх болно.

5. Монгол хүний сэтгэхүйн өвөрмөц онцлогуудыг батлан хамгаалах боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаанд туршин хэрэгжүүлэх нь залуучуудад цэрэг, эх оронч хүмүүжил олгох, эх орноо батлан хамгаалах үйл хэрэгт иргэн бүрийн оролцоог хангах ажлын сэтгэл зүйн үндсийг бүрдүүлэхэд ач тустай гэж үзлээ.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Шагдар Б. Өөрийгөө хамгаалах эрх ашгийн үүднээс монгол орноо судлах нь. БХЭШХ-ийн ЭШ-ний хуралд тавьсан илтгэл. УБ., 2014.т.2

2. Ганзориг Д. Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүнд илгээх захидал. "Соёмбо" сонин. 2019.10.24. № 43(10668).

3. Паламдорж III. Батлан хамгаалах боловсрол судлал, түүний онол арга зүйн асуудал. Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах судлал. УБ.,2019. №27. х126.

4. Путин В.В Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России. Российская газета. №5708 (35) 17 фев.2012г.

5. Рубинштейн.С.Л. Основы общей психологии. В двух томах. Т.2.М.,1989.стр 147.

6. Дэмчигдорж.Ч. Эрдэнэт толь хэмээх шаштир оршвой. УБ.,1995.т.30.

7. Баттогтох Д. Монголын уламжлалт боловсролын онол туухийн судалгаа. Боловсрол судлалын шинжлэх ухааны докторын зэрэг горилсон диссертаци. УБ.,2019.т.64